

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ТЕОРІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано інтелектуальні джерела теорії релігійної економіки, зокрема теорія соціального обміну Дж. Хоманса і П. Блау; теорія раціонального вибору Дж. Коулмана і теорія «нової побутової економіки» Г. Беккера. З'ясовано, що передумовами теорії релігійної економіки є «виняткові» умови релігійного середовища США, «криза» парадигми секуляризації і релігійне піднесення кінця XX ст.

Ключові слова: соціологія релігії, секуляризація, релігійне господарство, теорія обміну, теорія раціонального вибору, теорія нової господарської економіки.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Переважна частина населення світу так чи інакше ідентифікує себе з певною релігією, а в XXI столітті ці тенденції тільки посилюються, що в цілому не свідчить про формальний релігійний занепад, в тому числі і в межах Західної Європи. Це є одним з вагомих приводів для переосмислення традиційних уявлень про секуляризацію. Сучасна глобальна мозаїка релігій знаходиться в русі, що задає динаміку різноманітності релігійних ідей і акторів, що мають різний рівень впливу на локальних і глобальному рівнях і переміщуються з різними ритмами під вплив фактора географії.

Упродовж багатьох десятиліть домінуючий науковий дискурс релігії будувався на основі аналізу релігійних патернів західноєвропейських країн – секуляризуючої сили модернізації та християнства, яке трансформується, що призвело дисциплінарну галузь соціології релігії до методологічного застою. До кінця минулого століття парадигма секуляризації увійшла в глухий кут, тому що зіткнулася з великою кількістю нових релігійних реалій, що їй суперечать.

Подоланню методологічного тупика в соціології релігії в останньому десятилітті минулого століття багато в чому сприяли інноваційні ідеї, представлені в «новій» парадигмі пояснення релігійних процесів сучасності. В науковому дискурсі вона фігурує під різними назвами – «теорія раціонального вибору в соціології релігії», «теорія Старка-Бейнбріджа», «теорія релігійної економіки», «теорія релігійного ринку», «теорія релігійної мобілізації», «теорія релігійної пропозиції», «американська парадигма» тощо.

Основними представниками цієї теорії вважають американських соціологів Родні Старка, Вільяма Бейнбріджа, Роджера Фінке і Лоуренса Яннаконе, хоча до цієї теорії належать ряд інших дослідників (Н. Аммерман, С. Ворнер, Е. Гілл, Е. Грілі, Л. Девідман, Д. Леманн, П. Мюзер, М. Найтц, П. Чемберс, Д. Шеркаг та ін.). Потрібно враховувати те, що багато статей і книг цих авторів написані у співавторстві. Концептуальні теоретичні положення, що становлять стрижень «нової» парадигми були викладені її авторами в цілому ряді робіт різних років, починаючи з 1980-х років, зокрема стаття Р. Старка і В. Бейнбріджа (1980 р.) і дві книги: «Майбутнє релігії» (1985) і «Теорія релігії» (1987).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення теорії релігійної економіки висвітлюються у публікаціях таких вітчизняних дослідників як І. Бовгиря [3], І. Вовк [4], Н. Гаврілова і О. Кисельов [5], Т. Калениченко [8], О. Тимчик [16], Р. Халіков [18], Т. Шоріна [19] та ін.. Аналізові цього питання також присвячено низку наукових праць російських соціологів, зокрема А. Белькової [2], О. Зарецького [6], І. Каргіної [9], С. Опалева [11], О. Руткевич [13], Р. Сафронова [14], Ю. Синеліної [15], А. Фількіної [17] тощо, у яких вони розглядають дану теорію в різних аспектах. Втім дана проблематика потребує подальшої концептуальної реконструкції, позаяк більшість вищевказаних робіт є теоретичними оглядами різних аспектів теорії релігійної економіки.

Формування мети та завдань. Метою статті є дослідження соціокультурних передумов та інтелектуальних джерел теорії релігійної економіки, для чого автор поставив наступні завдання: з'ясувати соціокультурні передумови теорії релігійної економіки та проаналізувати інтелектуальні джерела теорії релігійної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. До 1990-х рр. при аналізі релігійних процесів домінувала парадигма секуляризації, згідно якої такі складові модернізації як індустріалізація, урбанізація, раціоналізація і релігійний плюралізм мали супроводжуватися зниженням релігійної активності й релігійності. Навіть існування виключень з цього розглядалося з позицій секулярного підходу. Зокрема, достатньо високий рівень релігійності в Ірландії та Польщі пояснювався наявністю тісного зв'язку між релігією та національною ідентичністю в цих країнах. Стверджувалось, що католицька церква зберегла лояльність значної частини населення тому, що саме Церква була одним з агентів національного спротиву. За результатами досліджень британського соціолога релігії Детлефа Поллака в 2006 р. 84,4 % населення Ірландії вірили в Бога, а 54,4 % яких щотижня

відвідували церкву – це найвищий показник релігійної практики в Європі. У Польщі схожа картина – 88 % населення – віруючі, 48,9 % з яких щотижня відвідують церкву [21, 87].

Але випадок США ставив багато запитань. Зокрема, яким чином у найбільш модернізованій і розвинутій в технологічному відношенні країні світу зберігається така висока релігійна активність? Зокрема, на 1987 р. за той час, коли проводилися дослідження (півстоліття – прим. С.Я.), процент американців, які стверджували, що вони вірять в Бога, ніколи не опускався нижче 94 %. Рівень церковного членства також був стабільно високим: у 1937 р. членами церков були 73 % населення США, а в 1985 р. цей рівень склав 68 %. Рівень релігійних практик також залишався сталим, зокрема, значення відвідуваності церков в 1984 і 1939 роках співпадали; процент тих, хто здійснювали молитву в 1985 р. (87 %) майже дорівнює показнику 1947 р. (90 %). Рівень пожертв релігійним організаціям ніколи не опускався нижче 44 % від усіх пожертв [20].

Прибічники теорії секуляризації пояснювали високий рівень релігійності тим, що релігія грає одну з головних ролей у формуванні національної самосвідомості американців, а насправді, американська релігійність – це просто фасад. Натомість ряд американських дослідників стали не просто критикувати та переосмислювати секуляризаційну парадигму, а стверджували, що вона зайшла в глухий кут і потрібно розробляти нову концепцію.

Американський соціолог Стівен Ворнер у своїй статті «Робота по просуванню до нової парадигми для соціологічного вивчення релігії в Сполучених Штатах» (1993) [22] вказав на суттєву різницю між Європою та США. Вона полягає в тому, що європейці сприймають церкви як суспільні підприємства (внаслідок того, що в більшості випадків церква була державною і монопольною), а не в якості конкуруючих фірм. Вчений привернув увагу наукового співтовариства до питання про необхідність підризу монополії однієї парадигми, і взагалі щодо доцільності застосування теорії секуляризації до американського випадку. Автор відмітив, що різниця «старої» і «нової» парадигм обумовлені тим, що вони зародилися на основі полярних ключових передумов – монопольної влади Церкви в Європі, яка зберігалася упродовж століть, і відсутності монополії в Сполучених Штатах. Збереження монопольної влади Церкви в Європі поширювалося на все суспільство і підтримувалося за допомогою формальних і неформальних санкцій. Водночас С. Ворнер застерігає соціологів від помилок попереднього наукового досвіду, спроб слідувати лише одному підходу і застосовувати лише одну з парадигм

до альтернативних контекстів, що неминуче призведе до абсолютизації даних і невірних інтерпретацій [19, 18].

На початку виникнення Америки як самостійної нації там не було монополії в особі державної церкви, жодна з релігійних груп не була пануючою, що було наслідком відділення церкви від держави, яке було закріплене Першою поправкою Конституції США 1789 р., ратифікованою Конгресом у 1791 р. Згідно неї, була проголошена свобода віросповідання, з одного боку, і відсутність підтримки державою будь-якої релігії, з іншого. У довготривалій перспективі це означало вільну конкуренцію для релігійних організацій, що значно підвищувало рівень релігійної мобілізації.

Сполучені Штати ніколи не знали формального процесу відокремлення церкви та держави, бо ніколи не мали конфесійної держави чи усталеної державної церкви, від якої держава мала би відокремлюватися. Американська держава народилася як модерна і секулярна, не маючи потреби вдаватися до жодного процесу деконфесіоналізації, а подвійна конституційна формула про заборону впровадження будь-якої релігії на державному рівні та вільне сповідання релігії в суспільстві гарантувала розвиток деномінаціоналізму як системи вільного та відкритого плюралізму в суспільстві.

Отже, приклад США стає вихідною точкою для якісної зміни у кінці ХХ ст. наукового дискурсу ролі релігії у суспільстві. Необхідність пояснення «винятковості» США, де релігія продовжувала грати помітну роль на відміну від європейських країн, стала причиною і визначила логіку «нової» парадигми, яка вибудовувалась на основі заперечення базових положень парадигми секуляризації, зокрема її головного висновку, згідно якому довгостроковий процес модернізації в сучасних країнах веде до неминучого занепаду релігії, втратою її значимої ролі в сучасних суспільствах.

Новому ракурсу сприяли і особливості соціального контексту США, де забезпечені умови для активного входження високоорганізованих релігійних інститутів в ринкові відносини, вільно функціонує конкуренція на релігійному ринку величезного числа деномінацій, що і стало провідним фактором зростання протягом усього ХХ століття рівня релігійності та спектра релігійних організацій. Так, Р. Старк підкреслює, що США надали можливість для рівної конкуренції різних релігійних груп, що завжди сприяло високому рівню релігійної активності. З цієї точки зору, США можуть розглядатися як історичне породження релігійного супермаркету, де

відносно низькі рівні регулювання дозволяють релігійного плюралізму процвітати. У Європі, на відміну від США, монополія церкви, підтримувана державою, існувала багато десятків років, як, наприклад, англіканської церкви в Англії або римо-католицької в ряді європейських країн, що зумовило інші, в порівнянні з Америкою, траєкторії розвитку релігійних інституцій і становище релігії в суспільстві.

Другим фактором створення «нової» парадигми в соціології релігії став ряд знакових подій кінця ХХ ст., які називають «релігійним відродженням», а саме таких, як підйом ісламського і християнського фундаменталізму, поширення нових форм релігійності і т. ін. Х. Казанова стверджував, що «загальна публіка» була змушена сприйняти релігію серйозніше завдяки чотирьом драматичним подіям, які раптово і майже одночасно увірвалися на світову сцену 1979 року: ісламська революція в Ірані; обрання папи-поляка і поява песької «Солідарності»; революція в Нікарагуа; поява організації «Моральна більшість» в США. Ці публічні спалахи релігійності в політичних конфліктах у всіх трьох світах поставили під сумнів один із центральних засновків більшості теорій секуляризації: а саме, що релігія в сучасному світі стає дедалі приватнішим і малозначущим феноменом [7, 231]. Особливої актуальності «релігійне відродження» набуло на теренах посткомуністичних країн Європи, зокрема в Україні.

Оригінальні витоки теорії раціонального вибору пов'язані з неокласичною економічною теорією – маржиналізмом. Своєю чергою, центральні положення маржиналізму стосовно поведінки людини історично ґрунтувалися на ідеях філософського механістичного матеріалізму Г. Гоббса та економічної концепції утилітарного індивідуалізму А. Сміта. Відповідно до них: людина прагне до вигоди, користі, й тільки до неї; людина має незмінну егоїстичну природу і веде зі всіма конкуренцію в гонитві за прибутком; головне завдання розуму, раціональності – це вираховування вигоди (корисності); егоїстичні інтереси окремих індивідів через конкуренцію слугують отриманню блага для всіх; в дійсності існують тільки окремі одиничні об'єкти.

Адам Сміт у своїй роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» стверджував, що егоїзм так само мотивує церковнослужителів, як і світських людей; і що ринок примушує церкви вести себе так само, як і світські компанії; і що вигоди від конкуренції і небезпека державного регулювання позначаються на релігії, як і на будь-якому іншому секторі економіки. Згідно А. Сміта,

втручання держави в конкуренцію між релігіями негативно позначається на якості релігійного продукту. А відсутність державного регулювання, навпаки, стимулює підвищення конкурентоздатності релігійного товару та активізує поведінку церкви на релігійному ринку.

Загалом же на формування «нової» парадигми безпосередньо вплинули досягнення в галузі соціального теоретизування другої половини ХХ ст., а саме: (1) теорія соціального обміну Джорджа Хоманса і Пітера Блау; (2) теорія раціонального вибору Джорджа Коулмана; і (3) теорія «нової побутової економіки» Гері Беккера.

Американські соціологи Дж. Хоманс і П. Блау є засновниками у 1960-х роках теорії соціального обміну. Квінтесенція теорії Дж. Хоманса полягає у вивченні людини, яка перебуває в процесі матеріального і нематеріального обміну з іншими людьми, володіє своїми інтенціональностями і раціонально прораховує свою вигоду; іншими словами, соціальна поведінка являє собою обмін діями, що взаємно винагороджуються. На думку вченого, раціональність дії полягає не у свідомому виборі людей, а в слідуванні правилам соціального обміну, в основі яких – реакція на отриману винагороду і, відповідно, свобода людини виявляється лише «ілюзією вибору», залежною від психологічних правил [12, 327].

П. Блау, поділяючи погляд на принципи обмінного процесу на макрорівні, наполягав на тому, що не можна аналізувати процеси соціальної взаємодії у відриві від відповідної соціальної структури. Соціальні структури виникають у процесі соціальної взаємодії, але після того як це відбувається, набувають самостійного існування, і, своєю чергою, впливають на процес взаємодії індивідів. Згідно теорії П. Блау, людей тягне до групи в тому випадку, якщо вони відчують, що тут взаємовідносини дають більше винагород, ніж в інших групах. П. Блау розкриває механізми утворення лідерів, соціальної структури, диференціації та інтеграції соціальних груп, в основі яких – вигода, яку люди отримують із соціальних процесів, і яку вони здатні забезпечити навзаєм. Важливо також враховувати, що зв'язучим механізмом у складних соціальних структурах виступають норми і цінності, які існують у суспільстві. Завдяки ним можливий непрямий соціальний обмін, і вони керують процесами соціальної інтеграції і диференціації у соціальних структурах, а також розвитком у них соціальної організації та реорганізації [12, 328-330].

У сфері релігії складний цикл обмінного процесу проявляється в тому, що сучасні релігійні актори, які володіють індивідуальними інтенціями, мають вільний доступ до широкого кола виборів для

потрібної «винагороди», як у відношенні релігійних вчень, конкретних спільнот, так і джерел інформації. Отже, релігійне мислення, ідентичність, як і сам «вибір», стають все більш рефлексивними, невизначеними й еклетичними. Багато з ідей, закладених в теорії обміну, були використані авторами теорії релігійної економіки і знайшли своє відображення в концептуалізації поняття «релігія», інтерпретаціях поведінки колективних та індивідуальних релігійних акторів, поясненні принципів функціонування релігійних ринків.

Другим джерелом «нової» парадигми були праці 1970-1980-х років Джеймса Коулмана та інших вчених по створенню теорії раціонального вибору в галузі соціальних наук, натхненні теорією обміну Дж. Хоманса і П. Блау. «Раціоналісти» заклали в основу свого аналізу базові ідеї теорії обміну, позаяк вони давали пояснення природи і характеру взаємодій людей на рівні малих соціальних груп і окремо взятих формальних організацій. При цьому, центральною фігурою соціологічного аналізу виступав раціонально діючий індивід, включений в обмінний процес. Для інтерпретації поведінки релігійних акторів авторами «нової» парадигми була запозичена ціла низка ідей Дж. Коулмана, зокрема, його опис структури раціонального вибору, який складається з набору п'яти елементів: 1) функціонування акторів у конкретній соціальній мережі; 2) наявності певних альтернативних виборів; 3) наявності можливих наслідків альтернативних виборів; 4) переваг, які актори надають тим або іншим наслідкам; 5) очікувань акторів, заснованих на характеристиках соціальної мережі. При цьому актори мають межі раціональності, обумовлені повнотою інформації при прийнятті рішень, через що результат виборів для акторів може бути як позитивним, так і негативним у вигляді втрат і санкцій.

Певний вплив на створення «нової» парадигми мали висновки Дж. Коулмана, згідно яких вибір неминуче створює ситуацію потенційного конфлікту між окремо взятим актором і колективною раціональністю інших акторів. При цьому збільшує вірогідність конфлікту асиметричний характер сучасного суспільства, в якому одночасно існують два типи соціальних спільнот – традиційних (*Gemeinschaft*), заснованих на системі цінностей і симпатіях, і сучасних (*Gesellschaft*), в яких домінує раціональність, а соціальний контроль здійснюється за допомогою санкцій, права та адміністративних заходів. Дж. Коулман бачить одну з головних причин конфліктів у сучасному суспільстві в тому, що інтереси корпоративних акторів, які діють раціонально, і акторів індивідуальних, які також мають тенденцію діяти раціонально, прийшли в суперечність [10].

Висновки Дж. Коулмана є доволі цінними для розуміння сучасних суперечностей і конфліктів, які існують і виникають на різних релігійних ринках: між традиційними релігіями і новими релігійними рухами; між релігійними групами і окремими релігійними акторами; між соціальними групами з різними культурними ідентичностями. Водночас конфлікти й розбіжності між двома типами суспільств є рушійною силою, яка стимулює розвиток релігійних ринків, і тим самим сприяє зростанню релігійного плюралізму. Наприклад, у релігійних громадах конфлікти часто обумовлені інтеграцією різних верств населення, що в результаті може призводити до відтоку певних груп і утворення нових гомогенних за соціальним складом співтовариств. В цих нових об'єднаннях відбувається гібридизація релігійних практик – запозичених від кореневої групи і тих, які є результатом рефлексії інших, більш привабливих або більш сучасних, з точки зору групи, зразків. Процес ділення може тривати, що фрагментує релігійний ринок і робить його більш різноманітним навіть у рамках однієї релігії або конфесії.

Третім джерелом «нової» парадигми є принципи мікроекономічної теорії людської поведінки, сформульованої американським економістом і Нобелівським лауреатом Гері Беккером у праці «Економічний підхід до людської поведінки» (1976) [1]. Г. Беккер представив модель аналізу економічного способу мислення і поведінки індивіда, який застосував до вивчення проблем злочинності, наркотиків і сімейних стосунків. В основу економічної поведінкової парадигми Г. Беккер заклав три базових тези. Згідно першої, люди ведуть себе раціонально, тобто намагаються досягнути найкращих із можливих результатів. Друга теза коротко може бути сформульована так: діяльність людей завжди і в усіх випадках координується ринками – явними чи неявними, де діють закони попиту і пропозиції. При цьому для розуміння природи успішної пропозиції на ринку необхідно брати до уваги, що, по-перше, попит пред'являється не на ринкові товари самі по собі, а на отримувані з них корисні ефекти. По-друге, для людських переваг властива стабільність по відношенню до базових благ. За логікою Г. Беккера, базовою перевагою релігійного актора є сама релігія, точніше, її функціональне призначення, але її обраний вид, якість, форма можуть бути різними, залежно від очікуваного кінцевого ефекту. Власне, наявністю властивості стабільності переваг по відношенню до базових благ обумовлений параметр граничного обсягу релігії у суспільстві. Третя теза вказує на роль «споживацького капіталу» в ринковій діяльності, який являє собою фонд спеціальних навичок і здібностей, які формуються в людини в процесі споживання

тих або інших благ, своєю чергою, безпосередньо пов'язаних із запасами знань, практик, навичок і мотивацій індивіда, тобто з «людським капіталом».

Потенціал, закладений у «новій побутовій економіці» Г. Беккера, і можливість його застосування до широкого спектру соціальних практик сприяв тому, що автори «нової» парадигми поглянули на предмет свого аналізу через іншу, не характерну для такої специфічної сфери, як релігія, призму – функціонування ринків та економічну поведінку. Саме цей підхід і визначив стрижень та ідеологію «нової» парадигми. Тому «нову» парадигму в соціології релігії ще називають «ринковою». Водночас для багатьох дослідників релігії він став надто екзотичним і навіть неприйнятним, насамперед через термінологію.

Висновки. Теорія секуляризації виникає в Європі, позаяк корені цього феномену походять із Середньовічної Європи, для якої була характерна церковна монополія, яка поширювала свій вплив на все суспільство. Натомість у Америки свій шлях, своя «парадигма», яка говорить не стільки про церкви, скільки про деномінації, незалежні конгрегації та автономні релігійні зібрання. Релігія в США ніколи не була одноманітною, являючи собою величезний конгломерат організацій, які виконували функції не лише релігійного, але й соціально-політичного характеру: підтримка різних субкультур у їх боротьбі за рівноправ'я. Отже, поява теорії релігійної економіки пов'язана з теоретичною рефлексією деяких вчених щодо того, що релігійна історія США не вписується в теорію секуляризації. Картина американського релігійного життя є нетиповою для релігійного життя решти світу, емпіричні показники релігійності населення кидають виклик моделі секуляризації, що, власне, й призводить до висновку про появу «нової парадигми». Зрештою, виділяють два ключових соціокультурних фактори, що стали передумовами створення в кінці ХХ ст. нового теоретико-методологічного підходу до аналізу ролі релігії в суспільстві – це «виняткові» умови релігійного середовища США і «криза» парадигми секуляризації внаслідок релігійного піднесення в світі кінця ХХ ст.

При цьому інтелектуальним підґрунтям «нової» парадигми стали: теорія соціального обміну Дж. Хоманса і П. Блау; теорія раціонального вибору Дж. Коулмана і теорія «нової побутові економіки» Г. Беккера. Таким чином, комплекс факторів послужили передумовами, задали основу і визначили мету створення радикального нового теоретико-методологічного підходу до аналізу феномену релігії. При цьому важливо підкреслити контекстну обумовленість «нової» парадигми, і не тільки в сенсі конкретно соціального (США) і наукового (кризи

парадигми секуляризації), але і її релевантність сучасній комерціалізації взаємозв'язків і функціонування релігійних акторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беккер Г. С.* Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории. – М. : ГУ-ВШЭ, 2003. – 672 с.
2. *Белькова А.* Отношения государства и церкви в теории религиозной экономики // Государство. Религия. Церковь. – 2013. – № 3. – С. 178-198.
3. *Бовгира І. В.* Релігійні зміни у Східній Європі наприкінці ХХ століття крізь призму теорій секуляризації та релігійної економіки // Наукові записки НаУКМА. Том 174. Соціологічні науки / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К. : ВПЦ НаУКМА, 2015. – С. 55-61.
4. *Вовк І. А.* Економіка і християнська релігія: проблеми і напрями дослідження // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – № 4 (15). – С. 98-104.
5. *Гаврілова Н., Кисельов О.* Релігійність української молоді: раціональний вибір чи спонтанний крок? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/10564-religijnist-ukrayinskoyi-molodi-racionalnij-vibir-chi-spontannij-krok.html>.
6. *Зарецький А. Д.* «Религиозная экономика» в современном мире // Journal of Economic Regulation (Вопросы регулирования экономики). – 2011. – № 1. – Том 2. – С. 5-14.
7. *Казанова Х.* По той бік секуляризації: релігійна та секулярна динаміка нашої глобальної доби / Пер. з англ. Олексія Панича. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, – 2017. – 264 с.
8. *Калениченко Т.* Застосування теорії раціонального вибору до аналізу подій в Україні 2013–2016 рр. // СХІД. – 2016. – № 1 (141). – С. 69-72.
9. *Каргина И. Г.* Социологические рефлексии современного религиозного плюрализма : монография / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России, каф. социологии. – М. : МГИМО-Университет, 2014. – 278 с.
10. *Коулман Дж.* Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122-139.
11. *Опалев С. А.* Критика теории секуляризации в теории рационального выбора // Религиоведческие исследования. – 2010. – № 3-4. – М. : Издатель Воробьев А. В. – С. 170-189.
12. *Ритцлер Д.* Современные социологические теории. 5-е изд. – СПб. : Питер, 2002. – 688 с.

13. Руткевич Е. Д. «Новая парадигма» в социологии религии: Pro et Contra // Вестник ИС РАН. – 2012. – № 6. – С. 208-233.
14. Сафронов Р. Современные социологические теории религии в США и Европе [Электронный ресурс] // Религиоведческие исследования. – 2009. – № 1-2. – С. 24-44. – Режим доступа: <http://www.intelros.ru/readroom/religiovedcheskie-issledovaniya/ri-1-2-2009/16126-sovremennye-sociologicheskie-teorii-religii-v-ssha-i-evrope.html/>
15. Синелина Ю. Религия в современном мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/expert/2013/01/religiya-v-sovremennom-mire>.
16. Тимчик О. А. Економіка та релігія: теорія і практика взаємовпливу : монографія. – К. : КНТ, 2014. – 410 с.
17. Филькина А. В. Методология изучения современных религиозных феноменов: постановка проблемы // Вестник ТГПУ. – 2012. – № 2. – С. 111-115.
18. Халіков Р. Х. Дискурс про секуляризацію в постсекулярному суспільстві // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: Матеріали XXX міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : ІПШ «Наука і освіта», 2011. – С. 92-95.
19. Шоріна Т. Г. Теорія раціонального вибору в сучасному релігієзнавстві: приклад позитивістського та міждисциплінарного підходів // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія, Культурологія. – 2013. – № 2. – С. 76-81.
20. Jeffrey K. Hadden. Toward Desacralizing Theory // Social Forces. – 1987. – Vol. 65. – № 3.
21. Pollack D. Religious Change in Europe: Theoretical Considerations and Empirical Findings / Religion and Democracy in Contemporary Europe. – London: Alliance Publishing Trust, 2008.
22. Warner S. Work in Progress Towards a New Paradigm for the Sociological Study of Religion in the United States // American Journal of Sociology, 1993. – № 98. – P. 1044-1093.

Яремчук С. Интеллектуальные источники теории религиозной экономики.

В статье проанализированы интеллектуальные источники теории религиозной экономики, в частности теория социального обмена Дж. Хоманса и П. Блау; теория рационального выбора Дж. Коулмана и теория «новой бытовой экономики» Г. Беккера. Установлено, что предпосылками теории религиозной экономики является «исключительные» условия религиозной среды США, «кризис» парадигмы секуляризации и религиозный подъем конца XX в.

Ключевые слова: социология религии, секуляризация, религиозное хозяйство, теория обмена, теория рационального выбора, теория новой хозяйственной экономики.

Yaremchuk S. Intellectual sources of the religious economy theory.

The emergence of the theory of religious economy linked to some scholars theoretical reflection on what US religious history does not fit the theory of secularization. The picture of American religious life is atypical for the religious life of the rest of the world, empirical indicators religious population challenge model of secularization that, in fact, leads to the conclusion that the emergence of «new» paradigm. Secularization theory emerged in Europe since the roots of this phenomenon originating in medieval Europe, which was typical for the church's monopoly, which spread its influence on society. However, in America its way, its «paradigm» that speaks not only of the church but about denominations, independent and autonomous religious congregation meetings. Religion in the United States was never monotonous, representing a huge conglomerate of organizations that served not only religious but also social and political. After all, are two key social and cultural factors that are a prerequisite for the creation in the late twentieth century. New theoretical and methodological approach to the analysis of the role of religion in society - is «exceptional» conditions of the religious environment of the United States and «crisis» because of the secularization paradigm of religious exaltation in the world of the late twentieth century. The intellectual foundation of the «new» paradigm are: social exchange theory G. Homans and P. Blau; theory of rational choice G. Coleman and the theory of «new household economics» G. Becker.

Keywords: sociology of religion, secularization, religious economy, theory of exchange, the theory of rational choice, the theory of a new household economy.